

Riitta Mäkelä

Parallaksi ja vanhat opit

Slavoj Žižek. *The Parallax View*. The MIT Press, Cambridge, Mass. 2006. 434 s.

The Parallax View, jota kustantaja ja kirjoittaja mainitsevat tekijänsä pääteokseksi, on kunnianhimoinen yritys muuttaa joidenkin tuttujen filosofisten käsitteiden sisältöä. Yksi näistä on 'materialismi', toinen 'dialektiikka'.

Materialismin ei Žižekin mukaan pitäisi tarkoittaa kantaa olevaisen perimmäisestä aineellisuudesta. Hänelle materialismi on väite, että emme voi saada todellisuudesta kokonaiskuvaa, koska olemme todellisuutta: todellisuuskuvassamme on sokea piste, jonka itse aiheutamme olemalla osa todellisuutta. Näin kaikki ontologiset totaliteetit, myös ja varsinkin materialistiset ja positivistiset, ovat Žižekin mukaan harhaisia.

Vastaavasti dialektiikka ei Žižekille tarkoita tavanomaisen hegeliläistä teesi–antiteesi–synteesi-kuviota, jossa tasapaino palautuu synteesin myötä murtuakseen edelleen. Dialektiikka on Žižekin käsissä näkökulmasiirtymä, jossa synteesiä ei tarvita tai pikemminkin synteesi on antiteesin näkeminen teesin osana.

Näillä merkityksillä varustettuna Žižek on palauttamassa dialektista materialismia kulttuurikritiikin ja filosofian kartalle. Kirjan nimi viittaa näkökulman siirtymään. Kun katsoja liikkuu ja kohde ja sen tausta pysyvät liikkumatta, voidaan kohteen etäisyys laskea trigonometrisesti parallaksin eli näennäisen siirtymän avulla.

Žižek käyttää tähtitieteellistä vertauskuvaa etsiessään joukon dualiteetteja, jotka hänen mukaansa ovat seurausta parallaksista, katsojan näkökulman pieneistä muutoksesta.

Esimerkkeinä ovat esimerkiksi subjektin ja objektin, neurotieteen ja tietoisuuden kokemuksen, talouden ja politiikan parallaksit. Näitä pareja ei voida yhdistää, toista ei voida redusoida toiseen, mutta dualismia ei silti tarvita, koska esimerkiksi objekti ja subjekti ovat sama asia parallaksin muuntamina. Ja vielä tarkemmin: subjektin ja objektin dualismin ratkaisu on nähdä objekti aina jo subjektissa, sen välttämättömänä rakenteellisena ehtona.

Parallaksi itse on uusi nimi tululle asialle, komplementaarisuudelle. Monet kohdat Žižekin ajatusketjuissa kuulostavat suoraan Niels Bohrilta. ”Totuus” tietoisuudesta ei ole sen paremmin neurotieteessä kuin subjektiivisessa kokemukseksakaan, vaan näiden toisiansa edellyttävässä ”parallaksissa” tai ”komplementaarisuudessa”.

Onkin hämmäntävää, miten vihamielisesti Žižek suhtautuu lähes kaikkeen itäiseen viisauteen, vaikka parallaksi, komplementaarisuus ja *yin* ja *yang* ovat samaa pataa. Eikö *yin*-kuvion sisällä ole juuri *yangin* siemen? Ehkä vihamielisyyttä selittää, että Žižek ei tavoittele ikuista viisautta, vaan historiallista ja toimintaan johtavaa ymmärrystä.

Ei silti ole aivan selvää, mikä lopulta on dualismin, parallaksismin, komplementaarisuuden tai taolaisuuden ero. Žižek tuntuu dualismin tai taolaisuuden tapaan kutsuvan meitä hyväksymään parallaksin tuottamien kahtalaisuuksien olemassaolon sen sijaan, että rimpuilisimme turhaan niitä yhdistäen. Kummallisen ilmaisen tämä rauhoittava viesti saa,

kun Žižek arvioi Henning Mankellin maailmankuvaa. Mankell toimii teatteriohjaajana ja -kirjailijana Mosambikissa ja dekkarikirjailijana Ruotsissa. Nämä kaksi maailmaa eivät kohtaa Mankellin teksteissä. Mutta juuri Maputon ja Ystadin parallaktisuus, niiden puuttuva yhteinen nimittäjä antaa Žižekin mukaan Mankellille mahdollisuuden kuvata maailmaa kokonaisuutena, joka on sen halkinaisuudessa.

Vaihtoehdot ja valinnat

Nämä ovat liukkaita jäitä. Samalla kun Mankell-esimerkki kuvaa hyvin Žižekin parallaksi-käsitteen merkitystä, se antaa vahingossa ymmärtää, ettei rikkaalla pohjoisella ja köyhällä etelällä olisi yhteistä nimittäjää. Tätä Žižek ei kuitenkaan halua sanoa, koska kirjan varsinainen motivaatio on yhteisen nimittäjän, kapitalismin, tarkasteleminen ja kumoaminen.

Dokumentissa *Žižek!* (Astra Taylor, Zeitgeist Films 2005) päähenkilö kertoo, että hänen jatkuva paluunsa stalinismiin ei ole pelkästään vitsi. Tavoitteena on *to reintroduce the concepts of collective order, discipline, subordination, sacrifice, that are not inherently fascist*.

Niinpä Žižek joutuu tekemään paljon hankalaa ja lopultakin epäuskottavaa työtä luodessaan merkittävää eroa Stalinin ja Hitlerin välille. Väite kuuluu, että siinä missä natsismin väkivalta kohdistui pseudo-biologisiin perusteisiin yhteen ihmisryhmään, stalinistisessa Neuvostoliitossa kukaan ei ollut turvassa. Stalin murhasi ihmisiä perusteenaan se,

mitä he (oletetusti) tekivät, kun taas Hitler sen perusteella, mitä he (oletetusti) olivat (290).

Näin ollen stalinismi merkitsee vallankumouksellisen väkivallan jatkumista, kun taas natsismi on yritys saavuttaa tasapaino. Mutta miten on väitteen totuuden laita? Eivätkö natsit vainonneet myös romaneja, seksuaalivähemmistöjä, mielisairaita, poliittisia vastustajiaan? Eikö Stalin murhannut systemaattisesti useampiakin etnisiä vähemmistöjä sen perusteella, mitä nämä olivat? Eikö Stalin järjestänyt pogromeja juutalaisia vastaan?

Voi olla hyvä ajatus olla suostumatta liberalismiin tarjoamaan valintaan: liberaali demokratia tai totalitarismi. Valinnan muoto jo tekee aidon valinnan mahdottomaksi, samaan tapaan kuin liberalismiin musliminaisille tarjoama vapaaehtoinen valinta pitää tai olla pitämättä huivia.

Jos huivin pitämisen valitsee vapaaehtoisesti, mikä liberalismille käy, ei huivilla enää ole merkitystä sääntönä ja perinteenä... Silti Stalinin ja Hitlerin vainojen hyttysenhienojen erojen kuurnitsiminen muuttuu mauttomaksi viimeistään siinä vaiheessa kun Žižek kertoo, miten ”ostalgia” on muodissa: *in today's Germany there are many CDs on the market featuring old GDR revolutionary and Party songs – but we look in vain for a CD featuring Nazi Party songs* (289).

Missähän Saksassa Žižek on käynyt? Satuun lukemaan tämän kohdan kirjasta samana päivänä (21.9.), jona BBC raportoi rauhanomaisesta mielenosoituksesta uusnatsi-laulaja Michael Regenerin vapauttamisen puolesta; mielenosoitukseen osallistui arvioiden mukaan 750 henkilöä.

Jopa natsismin saaman tuen suurempi laajuus ja spontaanisuus puhuu Žižekin mukaan kommunismin puolesta, koska natsismi edusti näin ollen laajempaa moraalista romahdusta (291). Näillä main tulee mieleen, että Žižekin lacano-marxilainen dialektiikka on eräänlainen filosofinen ankerias, joka lii-
vahaata läpi käsien ja puhuu mustan

valkoiseksi ja takaisin ennen kuin ehtii kissaa sanoa.

Politiikka ja talous

Ollakseen laatukustantajana pidetyn MIT Pressin kovakantinen opus *The Parallax View* sisältää suuren määrän isompia ja pienempiä virheitä, jotka olisi nopealla oikoluvulla saanut korjatuksi.

Esimerkki: sivulla 175 esiintyy Hubert Dreyfusin kollegana Auge Haugeland (po. John), sen paremmin Auge, John kuin Hubertkaan ei ole mukana indeksissä. Indeksi on muutenkin hutiloitu. Sanojen välistä puuttuu välilyöntejä kautta matkan. Kun tämä välinpitämättömyys pikku hiljaa sulautuu yhteen Stalin/Hitlerliukupintojen kanssa, jää lukijalle hieman hutera kuva koko kirjasta.

Mitä pitäisi ajatella esimerkiksi siitä, että Žižekin pääteos julkaistaan juuri MIT Pressillä, ilmeisen kovalla kiireellä? Miten paljon aitoa subversiivista sanomaa MIT Pressin julkaisussa ylipäätään voi olla? Miten talouden ja politiikan parallaksi pitäisi nähdä tämän kirjan kohdalla? Kirjan kannessa on Lenin, niinpä politiikan vähyys yllättää.

Žižek käyttää esimerkkejä poliittisista liikkeistä ja tuotantovoimien suhteista, flirttailee stalinismin kanssa ja syyttää Hardtia ja Negriä väärästä vasemmistolaisuudesta, mutta tuotemerkiksi muodostuvan Leninin ja Stalinin kehumisen lisäksi konkreettinen poliittinen anti on laihaa. Ainoastaan puhuessaan kolmannen maailman miljoonaslummeista ja maaseudun väestön pakosta muuttaa, kirja käy mielenkiintoisilla alueilla.

Itse asiassa Žižekin tapa pyörittää lacano-marxilaista käsitemyllä muistuttaa tietynlaista analyttistä filosofiaa. Monet analyttiset filosofit käsittelevät propositioita ja kysymystä käsitteiden merkityksestä sujuvalla loogis-analyttisellä masiinalla saaden aikaan uusia näkökulmia ja joskus hämmästyttäviäkin yhteyksiä, varsinaisen sisällöllisen väittämisen jäädessä vähemmälle. Vastaavasti Žižek kieputtelee kulttuurisia ilmiöitä ja filosofisia päättelyketjuja samalla varmuudella dialektis-psy-

koanalyttisellä koneellaan, saaden aikaan kaleidoskooppisia välähdyksiä ja rihmastollisia kytkentöjä.

Sanalla sanoen Žižek on vasemmistolaisen filosofian Wittgenstein, joka osoittaa karpäselä tietä ulospullosta, mutta ei keskustele sisällöistä. *Žižek!*-filmin loppupuolella hän toteaaakin, että vastauksia häneltä on turha odottaa: *What do I know?* Analyttikkona hän pitää peiliä edessämme ja kysyy, mitä odotuksemme – esimerkiksi poliittiset odotuksemme – kertovat meistä itses-
tämme.